

Władysław Piwowarski, Ryszard Kamiński

Biuletyn socjologii religii

Collectanea Theologica 54/4, 131-149

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN SOCJOLOGII RELIGII

Zawartość: I. DZIAŁ OGÓLNY. VI Polsko-Austriackie Sympozjum Socjologiczne w Lublinie. II. BADANIA. 1. Wiedza religijna jako wskaźnik przynależności do parafii w świetle badań socjologicznych. — 2. Stały diakonat w RFN w świetle badań socjologicznych.*

I. DZIAŁ OGÓLNY

VI Polsko-Austriackie Sympozjum Socjologiczne w Lublinie

Spotkania socjologów z Polski i Austrii należą już do tradycji. Odbywają się one co dwa lata bądź w Wiedniu i Linzu, bądź w Lublinie. Ostatnie, szóste z kolei, odbyło się w Lublinie i w Katowicach w dniach 23—29 maja 1983 r. Uczestnicy rozważali temat: *Procesy integracji we współczesnym społeczeństwie*. Spotkanie zgromadziło około 30 uczestników z kilku krajów: Polski, Austrii, Holandii i Republiki Federalnej Niemiec.

Jakkolwiek tematyka sympozjów ma zwykle ogólny charakter, to jednak nie brak jest problemów z dziedziny socjologii religii, aktualnych dla dwóch typów społeczeństw: socjalistycznego i kapitalistycznego. Na ostatnim sympozjum problematyki socjoreligijnej dotyczyły następujące referaty: prof. dr E. Zahn — *Kościół i integracja społeczeństwa holenderskiego. Charakterystyczne różnice między Holandią a Polską*; dr H. Renöckl — *Osobowa identyczność poprzez kulturę i przeciw kulturze. Rozważania w chrześcijańsko-etycznej perspektywie*; prof. dr K. Zapotoczky — *Religia jako podstawowa wartość dla parafii i społeczeństwa*; prof. dr R. Rak — *Znaczenie diecezjalnego ośrodka pielgrzymkowego dla integracji ludności Górnego Śląska*; prof. dr W. Piwowarski — *Kościół jako czynnik integracji społeczeństwa polskiego*. Większość wymienionych referatów miało być przedstawionych na sesji wyjazdowej w Katowicach — pod patronatem ordynariusza diecezji, bpa dr. H. Bednorza. Planu tego nie udało się jednak zrealizować z uwagi na wcześniejszy wyjazd niektórych gości zagranicznych. Zaprezentujemy tutaj trzy z wymienionych referatów.

Ks. R. Rak omówił rolę Piekars Ślą. jako ośrodka pielgrzymkowego w integracji diecezji katowickiej. Położone są one w centrum diecezji i już od połowy XVII w. stanowią ważny ośrodek życia religijnego na Górnym Śląsku. Spośród wielu pielgrzymek indywidualnych i zbiorowych na szczególną uwagę zasługuje piesza pielgrzymka mężczyzn i młodzieży męskiej, odbywana co roku w ostatnią niedzielę maja. Liczbę pątników szacuje się przeciętnie na 150 000 osób, w przeważającej mierze robotników, choć spotyka się także rolników i inteligentów. Pielgrzymka ta charakteryzuje się masowością, zaan-

* Biuletyn socjologii religii przygotowuje Zakład Socjologii Religii KUL pod kierunkiem ks. Władysława Piwowarskiego. Redaktorem obecnego numeru jest ks. Ryszard Kamiński, Lublin.

gażowaniem religijno-patriotycznym i intensywnością praktyk religijnych (spowiedź, komunia, udział we mszy i kazaniu oraz w tzw. godzinach stanowych). Uczestnicy pielgrzymki zwracają uwagę w wypowiedziach ankietowych na zbiorowe przeżycia, które przyczyniają się do pogłębienia wspólnotowej dymensji religijności. Z pewnością nie tylko przeżycia, ale i praktyki religijne stanowią czynnik integracji Kościoła lokalnego jako „Kościoła robotników” na Górnym Śląsku. Duże znaczenie ma przy tym zarówno spontaniczność i motywacja uczestnictwa w pielgrzymce, jak i dobra organizacja duszpasterska, oparta na doświadczeniach i wypróbowanych wzorach oddziaływania społeczno-religijnego.

Z kolei K. Zapotoczky skoncentrował się na religii jako podstawowej wartości społecznej. Przez „wartość” rozumie on miarę i stopień oceny „dobra” przez jednostki, zaś przez „wartość podstawową” — te „dobra”, które są akceptowane przez większość społeczeństwa, są wspierane przez instytucje społeczne i których niedocenywanie jest sankcjonowane przez społeczeństwo. Dodaje przy tym, że tego typu wartość powinna być akceptowana przez dłuższy okres czasu w określonym społeczeństwie.

Wartości z trudem pozwalają się zinstytucjonalizować, a co więcej, z czasem mogą one utracić charakter wartości podstawowych. W odniesieniu do religii Zapotoczky wskazuje na pięć dylematów instytucjonalizacji, mianowicie: mieszanej motywacji, dystansu między symbolem a przeżyciem i zachowaniem, charyzmy i formalnej organizacji, dysproporcji między potrzebami a treścią religii oraz rozdźwięku między dobrowolnością a przymusem przynależności.

Autor zapytuje, jakie nowe zadania współczesne rozwinięte społeczeństwo nakłada na religię? Religia nie jest marginalnym zjawiskiem w tym społeczeństwie. Uzupełnia ona braki zrationalizowanego i zbiurokratyzowanego społeczeństwa przez rozwój życia wspólnotowego (rodzina, małe grupy religijne). Na tym polega jej znaczenie i rola w życiu społecznym. Dzięki religii ludzie mogą się identyfikować, tworzyć więzi bezpośrednie i osobiste, odnaleźć się w autentycznej wspólnotcie.

Mimo postępu racjonalizacji i modernizacji we współczesnym społeczeństwie, wiele problemów tzw. egzystencjalnych pozostaje nie rozwiązanych. Są to problemy, które znajdują całkowite rozwiązanie w religii. Wiele jednak zależy od samej religii, na ile przystosowuje się ona do emocjonalnych potrzeb ludzi w nowoczesnych społeczeństwach. Zapotoczky kładzie duży nacisk na rozwijanie małych grup religijnych. Religia ukazuje się wówczas jako podstawowa wartość dla rodziny i dla społeczeństwa (poprzez te małe grupy religijne). Ujawnia się ona bowiem jako czynnik tożsamości i więzi wspólnotowej.

Ks. W. Piwowarski skupił swoją uwagę na religijności instytucjonalnej i jej roli w społeczeństwie polskim. Chodziło mu mianowicie o Kościół katolicki, jego miejsce i funkcje w narodzie polskim. Współczesna rola tego Kościoła nie byłaby zrozumiała bez odwołania się do przeszłości. W związku z tym omówił on najpierw historyczny i współczesny kontekst działalności Kościoła w Polsce, a następnie dopiero jego miejsce i funkcje.

Autor wskazał, że Kościół katolicki pozostawał w przeszłości z potrzebami i problemami narodu. Obok misji ewangelizacyjnej, pełnił zawsze szerokie funkcje, które z uwagi na specyfikę dziejów narodu, wchodziły w zakres jego funkcji duszpasterskich. Inaczej mówiąc, Kościół spełniał nie tylko posłannictwo religijne, ale i patriotyczne, łączył religię z narodem. Jeszcze przed rozbiorem Polski Kościół stał na stanowisku niezależności od władzy politycznej, a co więcej, nie łączył się z jedną klasą czy warstwą społeczną, ale oddziaływał na cały naród. Pozwoliło mu to na pełnienie funkcji krytycznej w szerokim zakresie. W okresie rozbiorów, obok tej funkcji, Kościół rozwijał funkcję opiekuńczą w stosunku do narodu. Ogólnie mówiąc, Kościół nie tylko przeciwstawiał się wrogiej polityce obcych reżimów, za co zresztą ponosił

ofiary wraz z całym narodem, ale także bronił wartości religijnych i narodowych w warunkach zagrożenia. Świadome tej roli Kościoła obce władze łączyły działalność antypolską z działalnością antykościelną. Charakterystyczne jest, że po II wojnie światowej Kościół w Polsce utrzymał historycznie ugruntowaną pozycję i rolę w narodzie, a nawet jeszcze ją wzmocnił. W porównaniu z innymi krajami, objętymi intensywnymi procesami sekularyzacji, Kościół w Polsce jest ewenementem. Pełni on bowiem, podobnie jak dawniej, szersze funkcje, na które zwrócimy szczególną uwagę.

Na pierwszym miejscu należy wymienić funkcję integracyjną, zarówno w płaszczyźnie wartości, jak i więzi społecznych. Kościół w przepowiadaniu akcentował podstawowe wartości jednoczące naród polski. Należą do nich: religia, patriotyzm, godność i prawa człowieka, sprawiedliwość społeczna, miłość i solidarność. Zespół tych wartości tworzy dobro wspólne, akceptowane niemal przez wszystkich członków narodu. Z kolei poprzez praktyki religijne Kościół przyczyniał się do rozwoju więzi religijno-narodowej oraz do identyfikacji z Kościołem i narodem. W tej drugiej płaszczyźnie, jak się wydaje, Kościół odegrał większą rolę niż w pierwszej.

Kościół rozwijał także funkcję opiekuńczą w znaczeniu, że nie troszczył się tylko o własne problemy, lecz o problemy całego narodu. Był jego rzecznikiem, mediatorem w stosunku do władz państwowych.

W końcu Kościół pełnił funkcję humanizacyjną, polegającą na motywowaniu i wspieraniu takich działań, które łączą wszystkich członków społeczeństwa polskiego, niezależnie od przekonań światopoglądowych i służą bardziej ogólnym sprawom. Miało to miejsce zwłaszcza w okresie rodzącego się ruchu odnowy robotniczej.

ks. Władysław Piwowarski, Lublin

II. BADANIA

1. Wiedza religijna jako wskaźnik przynależności do parafii w świetle badań socjologicznych

Przynależność religijną do parafii można ujmować w trzech odmiennych płaszczyznach: kultury, działania i świadomości¹. Niniejsze opracowanie poświęcone zostanie analizie pierwszej z tych płaszczyzn. Partycypacja na płaszczyźnie kulturowej oznacza zarówno znajomość, jak też akceptację wartości i norm oraz wzorców zachowań moralnych obowiązujących w Kościele. Poziom znajomości i akceptacji systemu kulturowego Kościoła jest więc pierwszym wskaźnikiem instytucjonalnej przynależności do społeczności religijnej. Istotne są tutaj znajomość i akceptacja podstawowych prawd wiary, przestrzeganie przez wiernych przykazań Bożych i kościelnych, zgodność ich opinii moralnych z opiniami obowiązującymi w społeczności kościelnej oraz zgodność ich postępowania z tymi opiniami. W niniejszym opracowaniu zajmiemy się tylko wiedzą religijną jako wskaźnikiem przynależności do parafii. Inne kwestie, wchodzące w zakres płaszczyzny kulturowej przynależności do parafii, stanowiąc będą przedmiot dalszych podsumowań.

Przynależność do parafii kształtuje się w zależności od przeobrażeń struktury społecznej środowiska. Parafia należy do tych grup rzeczywistości spo-

¹ Por. H. Carrier, *Psycho-sociologie du lieu d'appartenance à l'Eglise*, w: *Essais de sociologie religieuse*, Paris 1967, 347 nn; W. Piwowarski, *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*, Warszawa 1977, 292—295; R. Kamiński, *Środowisko społeczne a przynależność do parafii w świetle badań socjologicznych na KUL*, *Collectanea Theologica* 52(1982) z. 3, 137.

łecznej, w której znajdują odbicie wszelkie oddziaływania i przemiany tak cywilizacyjne, jak i dokonujące się w globalnej społeczności religijnej. Stąd w badaniach przynależności do parafii zwraca się uwagę nie tylko na jej elementy składowe, ale także na charakter i typ grupy, w której więzi społeczne występują, zapewniając wewnętrzną zwartość grupie. Ponieważ parafie tworzą ugrupowania społeczne o różnym stopniu intensywności i zakresie życia grupowego, począwszy od parafii wiejskiej o cechach społeczności lokalnej poprzez continuum typów pośrednich o różnym stopniu więzi społecznej aż do parafii wielkomiejskiej, przeto wydawało się, iż uwzględnienie tutaj różnych typów środowiska parafialnego², może okazać się przydatne do uchwycenia elementów więzi społecznej skupiającej poszczególne jednostki w grupę parafialną.

W badaniach nad wiedzą religijną jako wskaźnikiem przynależności do parafii istotne znaczenie ma przyjęty układ odniesienia. Układem tym — jak pisze W. Piwowski — mogą być podstawowe prawdy wiary, *Credo* Kościoła katolickiego albo wszystkie prawdy wiary, zasady moralne i wartości ewangeliczne głoszone przez Kościół³. W niniejszym opracowaniu przyjmujemy pierwszy układ odniesienia, a wybór ten podyktowany jest praktyką badawczą opracowań, z których wyników tutaj skorzystamy. W dotychczasowych badaniach parafii katolickich, których wyniki zostaną tutaj podsumowane, ograniczono się tylko do niektórych prawd wiary. W doborze wskaźników wiedzy religijnej stosowano metodę egzemplifikacji⁴.

W analizie dotychczasowych badań nad wiedzą religijną uwzględnimy takie zmienne, jak płeć, wiek (cztery kategorie wiekowe 18—24, 25—44, 45—59 i 60 i więcej lat), wykształcenie (podstawowe, średnie i wyższe), a przede wszystkim typ środowiska parafialnego, wyszczególniając parafie wielkomiejskie⁵, parafie średnich⁶ i małych miast⁷, parafie małomiasteczkowo-wiejskie⁸, podmiejskie⁹, wiejskie¹⁰ i PGR¹¹. W przeprowadzonych anali-

² O różnych typach parafii katolickich pisze m.in. W. Piwowski, *Próby rekonstrukcji wspólnoty parafialnej*, Znak 21(1969) 1305—1320; H. Hepp, *Neue Gemeindemodelle*, Wien-Freiburg-Basel 1971; R. Pannet, *La paroisse de l'avenir. L'avenir de la paroisse*, Paris 1970, 24—35; G. Braga, *Tipologie delle parrocchie siciliana*, Sociologia religiosa 1(1957) 119—138.

³ W. Piwowski, *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*, Warszawa 1971, 129—130.

⁴ W. Piwowski, *Religijność miejska*, dz. cyt., 160.

⁵ Uwzględnimy tu wyniki badań następujących parafii: św. Jadwigi w Gdańsku, św. Piotra i Pawła w Katowicach, św. Michała w Lublinie, Nowa Huta—Mogiła, św. Jakuba w Szczecinie, MB Częstochowskiej, św. Franciszka, Opatrzności Bożej, Wszystkich Świętych, św. Augustyna, św. Stanisława Kostki i św. Jana Kantego — wszystkie w Warszawie.

⁶ Chodzi tu o następujące parafie: Niepokalanego Serca NMP w Grudziądzu, parafie farna w Płocku, Serca Jezusowego w Jastrzębiu-Zdroju, św. Krzyża w Opolu, św. Józefa w Rybniku oraz Chełm i Puławy.

⁷ Uwzględnione tu zostaną badania następujących parafii małomiasteczkowych: Busko-Zdrój, Grójec, Kazimierz, Lubartów, Boguszowice, Pruszcz Gdański.

⁸ Uwzględnimy tutaj parafie: Chojna Szczecińska, Janów Lubelski, Kartuzy, Łapy, Ostrów Mazowiecka, Łęczna, Rejowiec i parafie św. Aleksandra i św. Piotra i Pawła w Suwałkach.

⁹ Weźmiemy tu pod uwagę wyniki badań następujących parafii: Biała Stara k. Płocka, Garbów, Gołab, Końskowola, Markuszów, Iwonicz, Przybyszówka, Wolanów, Urzędów.

zach chodzić będzie o odpowiedź na pytanie: czy istnieje i jaka jest zależność między typem środowiska parafialnego, strukturą płci, wieku i wykształcenia parafian a więzią parafialną na płaszczyźnie kulturowej?

Metodą egzemplikacji uwzględnimy tutaj niektóre prawdy wiary jako wskaźniki wiedzy religijnej. Można podzielić je na dwie grupy. Jedna grupa wskaźników odnosi się do zasadniczych prawd religijnych, a druga służy raczej sprawdzeniu pamięciowych wiadomości katechizmowych. Ze względu na objętość artykułu przytoczymy tylko zestawienia wskaźników odnoszących się do środowiska parafialnego. Wyniki z innych zmiennych będą omówione o tyle, o ile dają podstawę do sformułowania uogólnień.

1. Znajomość podstawowych prawd religijnych

Podstawowym dogmatem wiary katolickiej jest dogmat o Trójcy Świętej. Zadaniem respondentów było wymienienie poszczególnych Osób Trójcy Świętej i ustosunkowanie się do tej prawdy wiary. Znajomość tej prawdy jest ważnym wskaźnikiem wiedzy religijnej. Stan wiedzy dla poszczególnych typów środowisk parafialnych przedstawiał się następująco¹⁰.

We wszystkich typach środowiska parafialnego odnotowano wysokie wskaźniki wiedzy o Trójcy Świętej. Najwyższe wskaźniki poprawnej wiedzy osiągnęli respondenci małych miast. Największe odsetki niezajomości tej prawdy wiary odnotowano dla parafii wiejskich i małomiasteczkowo-wiejskich. We wszystkich typach parafii jest pewna grupa osób, która nie potrafiła wymienić Osób Boskich, włączając do nich najbardziej znanych świętych (najczęściej Matkę Bożą i św. Józefa) albo po prostu odpowiadając, że nie wiedzą.

Typ środowiska parafialnego a wiedza o Trójcy Świętej (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wymieniono wszystkie osoby Trójcy Świętej	Wymieniono niektóre osoby Trójcy Świętej
Parafie wielkich miast	85,1	2,2
Parafie średnich miast	71,3	9,9
Parafie małych miast	87,5	5,3
Parafie małomiasteczk.-wiejskie	83,5	5,1
Parafie podmiejskie	84,3	7,6
Parafie wiejskie	82,4	8,3
PGR (obie kategorie łącznie)	89,1	

¹⁰ Przytoczymy tu średnią z następujących badań: Berest, Blinów, Dąbrówka Ostrołęcka, Faryny k. Szczytna, Gorzyce k. Gryfic, Husów, Jelonki, Kleszkowice, Kołaki k. Zambrowa, Kostkowo k. Wejherowa, Kobuły, Kulesze Kościelne, Lipki Wielkie, Lubiel, Łoje, Awissa, Orzechowo, Raczek, Szczepankowo, Strzelno.

¹¹ Weźmiemy pod uwagę wyniki badań następujących PGR-ów: Dzierżon, Golczewo, Łaski Lubuskie, Stary Przylep, PGR dawnego powiatu Olecko i dawnego powiatu Bartoszyce.

¹² W tabelach uwzględniono 7 typów środowiska parafialnego. W przypadku braku danych — odporny typ środowiska parafialnego w tabeli pomijano.

W analizowanych badaniach obserwujemy zależność statystyczną pomiędzy strukturą płci a wiedzą o Trójcy Świętej. We wszystkich typach środowiska parafialnego kobiety mają wyższe wskaźniki wiedzy o Trójcy Świętej niż mężczyźni. W parafiach wielkich miast wymieniło wszystkie Osoby Trójcy Świętej 80,1% mężczyzn i 84,4% kobiet, w parafiach małych miast 88,3% mężczyzn i 90% kobiet, w parafiach małomiasteczkowo-wiejskich 72,5% mężczyzn i 84,4% kobiet i w parafiach wiejskich 74,5% mężczyzn i 83,4% kobiet, a w PGR 82,8% mężczyzn i 86% kobiet. We wszystkich typach środowisk parafialnych mężczyźni osiągnęli wyższe wskaźniki niewiedzy o Trójcy Świętej niż kobiety. W parafiach wielkomiejskich mężczyźni w 8,6%, a kobiety w 4,4% nie wymienili wcale Osób Trójcy Świętej, w parafiach małych miast 2,4% mężczyzn i 1,2% kobiet nie zna Osób Trójcy Świętej. W parafiach wiejskich wskaźniki te znacznie są wyższe i wynoszą dla mężczyzn 10,6% i dla kobiet 5,5%.

Słabą zależność statystyczną odnotowano pomiędzy strukturą wieku a znajomością dogmatu Trójcy Świętej. Niewiedza odnośnie tego dogmatu wzrasta z wiekiem, osiągając najwyższą intensywność w grupie lat 45—59, a więc w kategorii wieku o najniższej intensywności religijnej. W badaniach parafii wielkomiejskich i małomiasteczkowych największą znajomość dogmatu o Trójcy Świętej wykazują młodzi w wieku 18—24 lata (osiągnięto wskaźnik 88% dla parafii wielkich miast i 84,8% dla parafii małych miast oraz 76% dla małomiasteczkowo-wiejskich i 78,8% dla wiejskich). W parafiach małomiasteczkowo-wiejskich i wiejskich badania ukazują tendencję odwrotną. Najwyższe wskaźniki wiedzy o Trójcy Świętej osiągnęli w tych typach parafii respondenci w wieku 60 i więcej lat (95,5% dla parafii małomiasteczkowo-wiejskich i 84,3% dla parafii wiejskich).

Podobna zależność statystyczna występuje pomiędzy strukturą wykształcenia a znajomością Trójcy Świętej. W parafiach wielkomiejskich i małych miast niższa jest znajomość Trójcy Świętej u parafian z podstawowym wykształceniem niż u dwu pozostałych kategorii wykształcenia. W parafiach wiejskich natomiast we wszystkich kategoriach wykształcenia niższe są wskaźniki osób, które wymieniły wszystkie Osoby Trójcy Świętej, niż w parafiach wielkomiejskich i małomiasteczkowych, a wyższe wskaźniki osób, które mają częściową wiedzę o Trójcy Świętej. W parafiach wiejskich osoby z wyższym wykształceniem mają najniższe wskaźniki przy wymienianiu wszystkich Osób Trójcy Świętej, a najwyższe co do wiedzy niecałkowitej (18,4%).

Następną prawdą religijną, której znajomość badano w różnych środowiskach parafialnych, jest bóstwo i człowieczeństwo Chrystusa. Wskaźnik ten — jak się wydaje — w większym stopniu jest sprawdzianem wiedzy religijnej niż poprzednia teza dogmatyczna.

Wysokie są wskaźniki respondentów przyznających Jezusowi Chrystusowi bóstwo i to we wszystkich typach środowisk parafialnych. Największy wskaźnik mają parafie małych miast (94,4%) i parafie wiejskie (95,4%). Niemniej duży jest odsetek osób, które udzieliły odpowiedzi niewystarczającej twierdząc, że Chrystus jest tylko Bogiem lub Chrystus jest tylko człowiekiem. Niewielki odsetek badanych parafian udzielił odpowiedzi błędnej twierdząc, że Chrystus jest postacią wymyśloną lub zwyczajnym mitem. Badani pracownicy PGR znacznie częściej udzielali odpowiedzi błędnej niż respondenci z innych środowisk parafialnych. Sądy uznające w Jezusie Chrystusie jedynie „szlachetnego człowieka” lub postać wymyśloną przez ludzi są wynikiem szerzacej się laicyzacji. Odsetek tych respondentów poza środowiskiem PGR nie jest wysoki.

Zwróćmy jeszcze uwagę na powiązania, jakie występują między znajomością tezy chrystologicznej a cechami demograficzno-społecznymi. Między strukturą płci a poziomem wiedzy o Chrystusie odnotowano nieznaczną zależność statystyczną, uwarunkowaną ponadto typem środowiska parafial-

Typ środowiska parafialnego a wiedza o Jezusie Chrystusie (w%)

Typ środowiska parafialnego	Chrystus Bogiem- -Człowie- -kiem	Chrystus Bogiem	Chrystus człowie- -kiem	Chrystus mitem
Parafie wielkich miast	49,1	40,9	5,9	2,7
Parafie średnich miast	48,4	44,1	4,0	2,4
Parafie małych miast	62,2	28,7	4,2	2,6
Parafie małomiast.- -wiejskie	52,7	40,1	4,1	1,6
Parafie podmiejskie	55,0	34,9	5,4	1,1
Parafie wiejskie	62,7	32,7	3,6	0,8
PGR	64,6	12,6	0,7	14,3

nego. W środowisku wielkomiejskim, średnich i małych miast oraz PGR wyższe wskaźniki wiedzy o Chrystusie osiągnęli mężczyźni, natomiast w środowisku wiejskim, podmiejskim i małomiasteczkowo-wiejskim lepszą wiedzę o Chrystusie mają kobiety.

Pomiędzy strukturą wieku a poziomem wiedzy o Chrystusie odnotowujemy słabą zależność statystyczną. W parafiach wielkich i średnich miast odnotowano, że kategoria wieku 60 i więcej lat oraz 45—59 lat posiada odsetki wiedzy najwyższe. W parafiach wiejskich natomiast najwyższy wskaźnik wiedzy poprawnej o Chrystusie posiada młodzież w wieku 18—24 lata, najpełniej objęta katechizacją. We wszystkich innych typach środowiska parafialnego respondenci tej kategorii wiekowej mają najwyższe wskaźniki niewiedzy o Chrystusie. Wynika z tego, że młodzież jest szczególnie podatna na wpływy różnych poglądów, które negują bóstwo Chrystusa albo głoszą, że jest On postacią wymyśloną przez ludzi.

Podobnie słaba zależność statystyczna występuje pomiędzy strukturą wykształcenia a wiedzą o Chrystusie. Posiadamy tu tylko dane dla parafii wielkomiejskich, średnich miast i parafii wiejskich. We wszystkich typach środowisk parafialnych najwyższe wskaźniki wiedzy całkowicie poprawnej i najniższe wiedzy częściowo poprawnej osiągnęli parafianie z wyższym wykształceniem. Respondenci z takim wykształceniem osiągnęli także najwyższe wskaźniki niewiedzy (3,4% w parafiach wielkich miast i 6,1% w parafiach średnich miast uważa, że Chrystus jest mitem).

Dobrym sprawdzianem znajomości norm religijnych parafian była znajomość losu duszy ludzkiej po śmierci. Zakres znajomości tej prawdy uwarunkowany jest środowiskiem społecznym respondentów.

We wszystkich typach środowiska parafialnego ponad połowa osób wykazała się poprawną wiedzą o losach duszy po śmierci człowieka. Najwyższy wskaźnik osiągnęły parafie miejsko-wiejskie (76,6%), a najniższy — parafie wielkomiejskie (55,7%). Dość duży odsetek respondentów udzielił odpowiedzi tylko częściowo poprawnej (np. parafie średnich miast 24,1%). Po zsumowaniu odpowiedzi właściwych i częściowo poprawnych możemy stwierdzić, że respondenci parafii wiejskich (91,7%) i parafii miejsko-wiejskich (90,6%) osiągnęli najwyższe wskaźniki względnie poprawnej wiedzy odnośnie tej prawdy. Duża rozpiętość wskaźnikowa dla poszczególnych ty-

Typ środowiska parafialnego
a wiedza o losach duszy po śmierci człowieka (w^oo)

Typ środowiska parafialnego	Wiedza poprawna	Wiedza częściowo poprawna	Odpowiedzi błędne
Parafie wielkich miast	55,7	23,8	16,2
Parafie średnich miast	54,3	24,1	5,8
Parafie małych miast	76,0	5,5	7,9
Parafie małomiasteczko-wiejskie	76,6	14,0	2,4
Parafie podmiejskie	76,4	1,8	5,0
Parafie wiejskie	68,1	23,6	6,4

pów środowiska parafialnego występuje w udzieleniu wiedzy błędnej odpowiedzi. Najwięcej respondentów z niejasnym zrozumieniem tej prawdy znajduje się w badanych parafiach wielkich miast (16,2^oo), najmniej w parafiach miejsko-wiejskich (2,4^oo) i parafiach podmiejskich (5^oo). Nie potrafiło w ogóle dać odpowiedzi na pytanie o rzeczy ostateczne od 1,9^oo w parafiach wiejskich do 10,3^oo w parafiach podmiejskich i 8,2^oo w parafiach średnich miast.

Pomiędzy strukturą płci a wiedzą o losach duszy po śmierci człowieka istnieje niewielka zależność statystyczna. We wszystkich typach środowisk parafialnych wyższe wskaźniki poprawnej wiedzy o losach duszy człowieka po śmierci posiadają kobiety niż mężczyźni (np. w parafiach wiejskich: mężczyźni 60,2^oo, kobiety 69,8^oo; w parafiach miejsko-wiejskich mężczyźni 67,7^oo, kobiety 76,9^oo; w parafiach średnich miast mężczyźni 59,4^oo, i kobiety 60,4^oo). Odwrotna sytuacja zachodzi natomiast przy wiedzy częściowo poprawnej i błędnej, gdzie wyższe wskaźniki osiągnęli mężczyźni.

Pomiędzy strukturą wieku a wiedzą o losach duszy po śmierci człowieka nie odnotowano znaczących zależności statystycznych. Różnica między pierwszą i ostatnią kategorią wieku badanych w zakresie wskaźnika całkowitej znajomości losów duszy po śmierci zachodzi we wszystkich typach parafii, poza parafiami średnich miast, na korzyść kategorii wieku 60 i więcej lat. Są to w przypadku parafii miejsko-wiejskich i wiejskich różnice znaczne (parafie miejsko-wiejskie 57,9^oo i 77,3^oo i parafie wiejskie 53,8^oo i 78,8^oo). Podobnie sporą rozpiętość, zwłaszcza w sytuacji parafii wielkomiejskich i wiejskich, zauważa się wśród wymienionych wyżej kategorii wieku w odniesieniu do wiedzy częściowo poprawnej. Zachodzi tu jednak sytuacja odwrotna. Wyższe wskaźniki osiągnęła kategoria wieku 18—24 lata (parafie wielkomiejskie 25,8^oo i 9,2^oo oraz parafie wiejskie 29^oo i 12,1^oo).

Pomiędzy strukturą wykształcenia a wiedzą o losach duszy po śmierci człowieka występuje słaba zależność statystyczna uwarunkowana ponadto strukturą środowiska. Niemniej w przypadku parafii wielkomiejskich, podmiejskich i najczęściej w parafiach wiejskich — występuje znana prawidłowość, że im wyższe wykształcenie, tym niższy wskaźnik posiadanej wiedzy religijnej. Szczególnie jest to widoczne w kategorii „wiedzy całkowicie poprawnej” i „wiedzy częściowo poprawnej”.

Znacznie mniejszy od poprzednich jest zakres wiedzy o zmartwychwstaniu ciał. We wszystkich typach środowisk parafialnych tę prawdę zna około 20% mniej respondentów niż trzy poprzednie prawdy religijne.

Typ środowiska parafialnego a wiedza o zmartwychwstaniu ciał (w%)

Typ środowiska parafialnego	Wiedza poprawna	Wiedza częściowo poprawna	Wiedza błędna
Parafie wielkich miast	37,7	20,9	28,6
Parafie średnich miast	43,4	26,8	19,3
Parafie małych miast	41,5	33,8	24,1
Parafie miejsko-wiejskie	51,4	20,6	26,6
Parafie podmiejskie	54,1	6,3	33,6
Parafie wiejskie	53,6	13,9	26,4
PGR (pierwsza i druga kategoria łącznie)	50,9		38,2

Najlepiej znają prawdę o zmartwychwstaniu ciał respondenci z parafii wiejskich, podmiejskich i miejsko-wiejskich. Najniższy wskaźnik wiedzy poprawnej osiągnęli parafianie wielkomiejscy, a po połączeniu odpowiedzi poprawnych z częściowo poprawnymi — najniższy odsetek świadomości tej prawdy mają respondenci z PGR (50,9%), a najwyższy badani z parafii średnich miast (70,2%).

Niski stan wiedzy dotyczącej zmartwychwstania ciał może pośrednio wynikać z fragmentaryczności i przypadkowości podejmowania tego tematu w nauczaniu kościelnym. Z drugiej strony jest to prawda trudna do zrozumienia, nawet dla tych, którzy udzielili odpowiedzi poprawnej. W tym kontekście zrozumiałą staje się fakt, iż dość wysoki odsetek respondentów posiada błędną wiedzę o zmartwychwstaniu ciał (najwyższy odsetek mają respondenci z PGR — 38,3%).

Pomiędzy strukturą płci a wiedzą o zmartwychwstaniu ciał zachodzi pewna zależność statystyczna. We wszystkich typach środowiska parafialnego wyższe wskaźniki wiedzy poprawnej osiągnęły kobiety. Są to jednak we wszystkich typach środowisk parafialnych różnice niewielkie. Pomiędzy strukturą wieku i wykształcenia a wiedzą o zmartwychwstaniu ciał odnotowano nieznaczną zależność statystyczną.

Wśród głównych prawd wiary umieszczono także wiedzę o sakramentach. W badaniach chodziło o znajomość liczby sakramentów i umiejętność ich wymienienia.

Wskaźniki znajomości liczby sakramentów są we wszystkich typach środowisk parafialnych wyższe niż umiejętności ich wymieniania. Najniższy poziom wiedzy odnośnie tej prawdy wykazali parafianie średnich miast, najwyższy parafianie wiejscy. Wśród badanych spora część nie potrafi wymienić wszystkich sakramentów, niektórzy nie potrafią wymienić sakramentów w kolejności, inni mieszają sakramenty z poszczególnymi prawdami wiary.

Typ środowiska parafialnego a znajomość liczby sakramentów
umiejętność ich wymienienia (w %)

Typ środowiska parafialnego	Znajomość liczby sakramentów	Wymienio- no wszyst- kie sakra- menty	Wymienio- no część sa- kramentów
Parafie wielkich miast	83,0	65,3	24,3
Parafie średnich miast	73,9	33,6	34,8
Parafie małych miast	82,4	43,6	38,2
Parafie miejsko-wiejskie	84,1	55,7	27,0
Parafie podmiejskie	83,8	57,3	23,7
Parafie wiejskie	86,2	75,2	12,2
PGR	—	64,1	22,3

Przechodząc do analizy cech demograficznych i społecznych należy odnotować, że kobiety odznaczają się wyższą znajomością tak liczby sakramentów, jak i umiejętnością ich wymienienia niż mężczyźni we wszystkich typach środowiska. W niektórych typach środowiska parafialnego są to różnice znaczne. W strukturze wieku odnotowano prawie we wszystkich typach środowiska parafialnego zwiększanie się wiedzy o sakramentach wraz ze wzrostem lat (wyjątek stanowią tu parafie wiejskie, gdzie respondenci w wieku 18—24 lata posiadają wyższą wiedzę o sakramentach niż pozostałe kategorie wiekowe). Dane odnośnie wykształcenia są fragmentaryczne i nie upoważniają do wyciągania wniosków.

2. Znajomość prawd katechizmowych

Grupa wskaźników, o których będzie tu mowa, służy do sprawdzenia pamięciowych wiadomości katechizmowych. Zaliczono do nich: największe święta kościelne, rozumienie terminu „Niepokalane Poczęcie” oraz znajomość osoby św. Pawła i ewangelistów.

W celu zbadania znajomości największych tajemnic z życia Chrystusa postawiono respondentom pytania odnośnie określenia najważniejszego święta kościelnego. Odpowiedzi na to pytanie rzucają światło na znajomość roku liturgicznego, w którym Chrystus uobecnia dzieło zbawienia.

Najwięcej respondentów, poza parafiami wiejskimi, uznało Boże Narodzenie za największe święto, co może wynikać z bogatej tradycji związanej z tym świętem. Tylko w parafiach wiejskich najwyższy wskaźnik otrzymała Wielkanoc (48,5%).

Niewielkie zróżnicowanie wiedzy o najważniejszym święcie kościelnym występuje ze względu na płeć. Analizowane tu badania w zdecydowanej większości nie uwzględniają struktury wieku i wykształcenia i dlatego nie stanowią podstawy do formułowania uogólnień.

Następnym pytaniem, sprawdzającym wiadomości katechizmowe, było pytanie o znaczenie święta Niepokalanego Poczęcia NMP.

Typ środowiska parafialnego
a znajomość najważniejszego święta kościelnego (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wielkanoc	Zielone Świątki	Boże Narodzenie	Wielki Piątek
Parafie wielkich miast	30,0	6,0	48,6	12,1
Parafie średnich miast	27,4	0,8	43,9	8,6
Parafie miejsko-wiejskie	25,2	10,6	52,5	10,9
Parafie wiejskie	48,5	6,7	26,5	10,8

Okazuje się, że w polskiej religijności o tak wielu cechach maryjnych katolicy nie znają podstawowych prawd z życia Maryi, a zwłaszcza nie znają interpretacji wyrażen używanych w liturgii, a związanych z Jej osobą. Tylko w parafiach wiejskich połowa respondentów właściwie rozumie zna-

Typ środowiska parafialnego
a znajomość znaczenia święta Niepokalanego Poczęcia NMP (w %).

Typ środowiska parafialnego	Znajomość dogmatu
Parafie średnich miast	38,3
Parafie małych miast	33,0
Parafie miejsko-wiejskie	36,9
Parafie wiejskie	50,1

czenie terminu „Niepokalane Poczęcie” (50,1%). W pozostałych środowiskach tylko około 1/3 badanych udzieliła właściwej odpowiedzi stwierdzającej, że Maryja urodziła się bez grzechu pierworodnego. Pozostali respondenci udzieliли odpowiedzi częściowo poprawnej albo mimo przedstawionych trzech możliwości nie potrafili zdecydować się na jedną z nich.

Pomiędzy strukturą pici a znajomością znaczenia Niepokalanego Poczęcia NMP odnotowano nieznaczną zależność statystyczną. We wszystkich badaniach mężczyźni osiągnęli wyższe wskaźniki zrozumienia tej prawdy niż kobiety. Strukturę wieku i wykształcenia uwzględniają badania tylko 4 parafii (Grudziądz, Lubartów, Strzelno, Kleszkowice), co nie daje podstawy do wyciągania uogólniających wniosków.

Jedną z największych postaci Kościoła pierwotnego jest św. Paweł. Jego imię jest wymieniane niemal w każdej niedzieli w Liturgii Słowa. Dlatego zapytano respondentów, czy znają św. Pawła.

Z powyższego zestawienia wynika, że poza parafiami wiejskimi (46,7%) ponad 60% respondentów wszystkich typów parafii zadeklarowało, że zna osobę św. Pawła. Znacznie niższe wskaźniki osiągnięto w tych badaniach, gdzie postawiono dodatkowe pytanie o bliższe określenie, kim był św. Paweł. Poprawne odpowiedzi kształtowały się na znacznie niższym poziomie niż przy deklaracji o znajomości osoby św. Pawła. Wówczas duży odsetek respondentów nie udzielił żadnej odpowiedzi lub określił go błędnie.

Typ środowiska parafialnego a znajomość osoby św. Pawła (w %)

Typ środowiska parafialnego	Zna	Nie zna
Parafie wielkich miast	77,5	12,8
Parafie średnich miast	65,6	22,2
Parafie małych miast	68,2	29,7
Parafie miejsko-wiejskie	60,2	21,7
Parafie wiejskie	46,7	53,2

Podstawą nauki Kościoła jest Objawienie Boże, a szczególnie nauka Chrystusa utrwalona na piśmie przez ewangelistów. Aby zorientować się, czy badani znają Dobrą Nowinę, pytano ich o autorów czterech ewangelii.

Typ środowiska parafialnego a znajomość ewangelistów (w %)

Typ środowiska parafialnego	Wymieniono wszystkich	Wymieniono część
Parafie wielkich miast	34,5	22,9
Parafie średnich miast	22,3	21,7
Parafie małych miast	24,2	39,3
Parafie miejsko-wiejskie	27,8	32,2
Parafie wiejskie	25,3	31,8

Najniższy stopień wiedzy katechizowanej stwierdzono w związku z pytaniem o imiona ewangelistów. Poza respondentami z parafii wielkich miast (34,5%) wymieniło imiona wszystkich ewangelistów około 1/4 respondentów. Łącząc odpowiedzi poprawne z częściowo prawidłowymi (traktowanymi jako pozytywne) otrzymujemy, w zależności od środowiska parafialnego, znajomość imion ewangelistów u 44,0% (parafie średnich miast) do 60,0% (parafie miejsko-wiejskie) respondentów. Wysokie są też wskaźniki tych, którzy nie wymienili poprawnie żadnego ewangelisty. Ci, którzy wymienili część ewangelistów, najczęściej mieszały ich z postaciami Starego lub Nowego Testamentu.

Pomiędzy strukturą poci a znajomością imion ewangelistów obserwujemy pewną zależność statystyczną. Kobiety lepiej znają imiona ewangelistów niż mężczyźni. Nie są to jednak różnice znaczne. Strukturę wieku i wykształcenia uwzględniają badania tylko trzech parafii (parafia św. Franciszka w Warszawie, parafia Serca Jezusowego w Grudziądzu i Lubartów). Z zestawienia wyników badań przeprowadzonych w tych trzech parafiach wynika, że grupą najbardziej nieświadomą pod tym względem są respondenci o wykształceniu podstawowym, a w zmiennej wieku odnotowano, że znajomość imion ewangelistów spada z wiekiem.

3. Wnioski

a) Stan wiedzy religijnej jest symptomem zaangażowania religijnego i dlatego jest ważny także z punktu widzenia przynależności do parafii.

b) Wiedza religijna kształtuje się na dość niskim poziomie, co jest cechą religijności tradycyjnej. Wskaźniki znajomości podstawowych prawd wiary są wyższe niż pamięciowych wiadomości katechizmowych.

c) Poziom wiedzy religijnej uwarunkowany jest, choć nie w takim samym stopniu, przez takie zmienne, jak środowisko społeczne, płeć, wiek i wykształcenie.

d) Biorąc pod uwagę łącznie wiedzę całkowicie poprawną i częściowo poprawną parafianie wiejscy osiągnęli w większości podstawowych prawd religijnych wskaźniki najwyższe. Dotyczy to tylko tego, co powszechne i ogólne w wiedzy religijnej. W innych wiadomościach katechizmowych, jak wiedza o św. Pawle czy znajomość imion ewangelistów, wskaźniki wiedzy respondentów wiejskich są niższe niż parafian z innych środowisk parafialnych. Sytuacja ta może być uwarunkowana wiejską tradycją rodzinną, do której wchodzi także nauczanie podstawowych prawd wiary w domu, podczas gdy w dużym mieście większość rodzin kształcenie religijne ogranicza do katechezy parafialnej. Najniższe wskaźniki znajomości przede wszystkim podstawowych prawd wiary odnotowano w parafiach średnich miast. Respondenci tego typu środowiska wykazali się gorszą znajomością niektórych prawd (o Trójcy Świętej, o Jezusie Chrystusie, losy duszy ludzkiej po śmierci, sakramenty itp.) niż parafianie wielkich miast. Fakt ten potwierdza hipotezę, że religijność polska ukształtowana jest tradycyjnie. W kategorii średnich miast jest kilka miast, które rozwinęły się po II wojnie światowej (Puławy, Jastrzębie Zdrój, Rybnik, Lubin, Grudziądz, Chełm). W tych miastach tradycja nie spełnia takiej roli, jak w pozostałych środowiskach.

e) Pomiędzy strukturą płci a nasileniem wskaźnika wiedzy o badanych prawdach wiary obserwujemy dużą zależność statystyczną. Wszystkie niemal wskaźniki kształtują się na korzyść kobiet. Kobiety są bardziej zaangażowane w proces religijnej socjalizacji rodziny i to zmusza je do pogłębiania wiedzy przynajmniej katechizmowej, w celu przygotowania dzieci do I Komunii św.

f) Odnotowano także pewną zależność poziomu wiedzy religijnej od wieku i wykształcenia respondentów. Nie można jednak tej prawidłowości interpretować jednoznacznie.

g) Przeprowadzona analiza wskaźników wiedzy religijnej, obejmującej niektóre podstawowe prawdy wiary oraz kilka wiadomości katechizmowych, wskazuje na dość duże zróżnicowanie na skali wiedzy religijnej. Parafian tych można podzielić — jak się wydaje — na cztery grupy. Pierwszą z nich stanowią katolicy, którzy posiadają wystarczającą wiedzę religijną w zakresie prawd wiary. Wiedzę tę można nazwać katechizmową. Polega ona na znajomości formuł, wyniesionych ze środowiska rodzinnego i parafialnego, bez dostatecznego ich pogłębienia. Drugą grupę tworzą respondenci, którzy posiadają wiedzę religijną „częściową”. Znają oni jedne prawdy wiary, ale nie znają innych lub podają niepełne formuły tych prawd, tłumacząc się najczęściej zapomnieniem. Trzecią grupę stanowią badani, którzy wykazali się wiedzą szczątkową lub wprost błędną. Do czwartej grupy należą respondenci, którzy nie mają prawie żadnej wiedzy religijnej.

h) Czynnikiem wiążącym społecznie parafian jest nie tylko znajomość dogmatów katolickich czy wiadomości katechizmowych, ale także zainteresowanie współczesną problematyką Kościoła powszechnego i życia parafialnego. Znajomość wydarzeń i zjawisk zachodzących w Kościele warunkuje kształtowanie się świadomości parafian i jest ważnym czynnikiem

integrującym ze wspólnotą. Będzie to stanowić przedmiot dalszych opracowań.

i) Przeprowadzone analizy nasuwają kilka pytań, zaadresowanych do duszpasterzy. Problemem wciąż otwartym pozostaje kwestia nauczania. Duszpasterstwo musi być uwrażliwione na komunikatywność i dostosowanie nauczania do potrzeb współczesnych ludzi. W nauczaniu nie można przemilczać prawd, które są tajemnicami wiary szczególnie trudnymi do zrozumienia. Duszpasterstwo wielkich i średnich miast i PGR-ów powinno w sposób szczególny liczyć się ze specyfiką i uwarunkowaniami tych środowisk. Trzeba kłaść nacisk nie tylko na intensywność nauczania, ale także na skuteczność jego oddziaływania.

ks. Ryszard Kamiński, Lublin

2. Stały diakonat w RFN w świetle badań socjologicznych

Reaktywowanie stałego diakonatu w Kościele rzymskokatolickim (KK 29) łączy się ze świadomością Kościoła, że może i powinien on uobecnić się w świecie współczesnym jako wspólnota diakonalna (por. KDK 3; 40—45).¹³ Zagadnienie stałego diakonatu jest więc kwestią odnowy Kościoła, jego życia i autorealizacji. Diakon w Kościele — w myśl motu proprio *Ad pas-cendum* — jest „wykładnikiem potrzeb i życzeń chrześcijańskich wspólnot, przypomnieniem służby, diakonii Kościoła w chrześcijańskich wspólnotach lokalnych, znakiem lub sakramentem samego Chrystusa, który nie przyszedł, aby mu służyło, lecz aby służyć”¹⁴ (cyt. za PPK V/2 s. 25n).

Problem stałego diakonatu stał się bardzo aktualny w okresie posoborowym. Dzieje się to nie tylko ze względu na fakt reaktywowania tej instytucji przez Sobór Watykański II, ale także ze względu na niskie wskaźniki powołań kapłańskich i angażowanie w wielu krajach do duszpasterstwa, zwłaszcza parafialnego, laikatu. W roku 1978 było w Kościele katolickim 4149 stałych diakonów, z czego 55 przypadało na Afrykę, 2620 na Amerykę Północną, 504 na Amerykę Łacińską, 67 na Azję, 38 na Australię i Oceanie i 865 na Europę (w tym 467 w RFN, 130 w Belgii, 80 w Austrii, 76 we Włoszech, 50 we Francji, 28 w Anglii, 19 w NRD, 5 w Szwajcarii, 4 w Jugosławii, 3 w Portugalii, 2 w Holandii i 1 w Hiszpanii¹⁵).

1. Charakterystyka badanych diakonów

Badaniami objęto 341 stałych diakonów zaangażowanych w Kościele zachodniemieckim. W tej liczbie było 142 stałych diakonów zaangażowanych tylko w Kościele i 199 stałych diakonów, wykonujących swój zawód, a tylko ubocznie zatrudnionych w Kościele. Na rozesłanych 341 kwestionariuszy zwrócono 253 nadające się do dalszych analiz, co stanowiło 74,4% objętej badaniami populacji; 83,3% diakonów, zatrudnionych w Kościele na całym etacie i 67,3% stałych diakonów zatrudnionych w Kościele tylko na części etatu. Wśród tych, którzy wypełnili kwestionariusze, 83,4% stanowili diakoni zatrudnieni w parafiach, 7,8% zatrudnieni w ośrodkach filialnych i 9,5% zaangażowani w pozaparafialnej działalności kościelnej. W grupie pozostałych diakonów, zatrudnionych na całym etacie w Kościele,

¹³ Badania socjologiczne dotyczące stałych diakonów po raz pierwszy przeprowadzone zostały w RFN we wrześniu 1976 r. Wyniki tych badań zostały zamieszczone w pracy Gabrielle Wollmann, *Die ständigen Diakone*, Mainz 1983, s. 236.

¹⁴ Cyt. za: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, wyd. E. Sztafrowski, t. V/2 s. 25nn.

¹⁵ Dane za *Encyklopedią katolicką*, t. 3, Lublin 1979, kol. 1246.

w parafiach pracuje 76,5%, w grupie zatrudnionych w Kościele tylko na części etatu — zaangażowanych jest w parafii 89,6%. Spośród ankietowanych stałych diakonów 28,5% ma ukończone wyższe studia, a pozostali mają wykształcenie średnie, zawodowe lub podstawowe. 13,4% respondentów ukończyło studia teologiczne, 6,3% rozpoczęło studia teologiczne, ale ich nie ukończyli i 1,6% jest w trakcie studiowania teologii. Pozostałych 78,7% diakonów nie studiowało teologii.

Czas trwania przygotowania do przyjęcia diakonatu kształtuje się następująco: 13% ankietowanych stałych diakonów stwierdziło, że ich czas przygotowania do przyjęcia święceń diakonских trwał krócej niż trzy lata, 75,5% — od trzech do pięciu lat i 11,5% — dłużej niż pięć lat. Spośród badanych stałych diakonów — 8,3% stwierdziło, że są całkowicie zadowoleni z przygotowania do diakonatu, 32,2% — zadowoleni, 36% — dostatecznie przygotowani do pracy diakonskiej, 21,7% — niedostatecznie przygotowani i 0,8% — całkowicie nieprzygotowani do posługi diakonskiej. Diakoni z krótszą formacją mają wyższe wskaźniki w grupie zatrudnionych tylko „ubocznie” w Kościele (17,6%) w stosunku do grupy zatrudnionych na całym etacie w Kościele (7,6%). Wyższe są wskaźniki diakonów o dłuższej formacji w grupie zaangażowanych tylko w Kościele (82,3%) w stosunku do zaangażowanych w Kościele tylko na części etatu (69,3%). Wyższy jest odsetek stałych diakonów zadowolonych ze swego przygotowania do posługi diakonskiej w grupie diakonów zaangażowanych w Kościele tylko na części etatu (45,5%) w stosunku do diakonów zaangażowanych tylko w Kościele (37%). Diakoni bezżenni mają wyższe wskaźniki w kategorii dłuższej formacji (3—5 lat 84,0% i ponad 5 lat — 12,0%) w stosunku do diakonów żonatyh (3—5 lat — 75,0% i ponad 5 lat — 11,2%).

Przed przyjęciem diakonatu sytuacja zawodowa ankietowanych stałych diakonów była następująca: 26,1% diakonów było robotnikami wykwalifikowanymi bądź rzemieślnikami, 9,9% rolnikami, 37,9% urzędnikami, 5,5% właścicielami zakładów i 2,4% reprezentowało wolne zawody. Wśród ankietowanych diakonów około 90% jest żonatyh i 10% bezżennych.

Spośród żonatyh stałych diakonów — 8,3% posiada jedno dziecko, 24,1% dwoje dzieci, 26,6% — troje, 18,4% czworo dzieci, 15,4% pięcioro dzieci lub więcej i 7,0% nie posiada wcale dzieci. Aż 76,8% żon stałych diakonów nie pracuje zawodowo, 5,8% pracuje zawodowo na cały etat i 17,4% pracuje zawodowo na półetacie. Spośród nich 67,3% to urzędniczki, 25,0% nauczycielki, 1,9% pracuje społecznie i 1,9% to robotnice.

2. Motywy wyboru diakonatu

Na pytanie o motywy decydujące o wyborze diakonatu respondenci udzielili zróżnicowanych odpowiedzi. Diakoni zaangażowani w Kościele na całym etacie w 85,7% określili jako motyw podstawowy służbę bliźnim w potrzebie, w 81,5% — być pomostem między ludźmi dystansującymi się od Kościoła a parafią, w 52,0% chęć posiadania udziału w kościelnym urzędzie, w 40,3% motywy religijne i świeckie łącznie i w 5,0% zrealizowanie powołania. Inne wskaźniki osiągnęli stali diakoni wykonujący pracę zawodową, a w duszpasterstwie pracujący tylko „ubocznie”. W tej grupie 73,9% diakonów uważa za zasadniczy motyw przyjęcia diakonatu służbę bliźnim w potrzebie, 70,1% — być pomostem między ludźmi dystansującymi się od Kościoła a wspólnotą parafialną, 52,2% udział w kościelnym urzędzie, 34,3% możliwość połączenia w stałym diakonacie małżeństwa i kościelnego urzędu i 23,9% motywy religijne i świeckie jednocześnie.

Inne pytanie dotyczyło motywów zmiany zawodu przez diakonów zatrudnionych w Kościele na całym etacie. 37,0% stałych diakonów za podstawowy motyw zmiany zawodu uważało chęć służenia ludziom jako

diakon, 10,9% służbę Kościołowi, 27,7% widziało w tym szansę zmiany zawodu, 8,4% widziało w diakonacie przede wszystkim szansę odkrycia sensu życia, 5,0% niezadowolone z wcześniej wykonywanej pracy zawodowej i 5,9% ze względu na przekonanie o powołaniu do diakonatu.

3. Zakres działalności i stałych diakonów

Teologia wskazywała zawsze na trzy zasadnicze funkcje urzędu diakona: przepowiadanie, uświęcenie i kierowanie. Podział ten zachowała także *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* i wymienia je jako trzy funkcje urzędu diakona stałego (KK 29; DM 16). Również podstawowe kierunki działalności stałych diakonów koncentrują się na realizacji trzech podstawowych funkcji Kościoła: nauczania, liturgii i diakonii.

Spośród ankietowanych 33,8% stałych diakonów zatrudnionych w duszpasterstwie na całym etacie i 33,2% stałych diakonów zaangażowanych w duszpasterstwie tylko na części etatu — określiło liturgię jako pierwszą ich funkcję. W ramach realizacji tej funkcji stali diakoni spełniają różnorodne działania. 73,1% stałych diakonów bierze udział we Mszy św. (*Missa cum diacono*) regularnie, 23,5% okolicznościowo, a tylko 3,4% nie bierze nigdy udziału. Słowo Boże podczas Mszy św. i nabożeństw parafialnych przepowiada regularnie 52,9% stałych diakonów, okolicznościowo 40,3% i 6,8% nigdy. 50,4% ankietowanych diakonów stwierdziło, że przewodniczy regularnie liturgii pogrzebowej, 44,5% okolicznościowo i 5,1% nigdy. Sakramentu chrztu udziela regularnie 42,0% diakonów, okolicznościowo 51,3% i 6,7% nigdy. Przy zawieraniu sakramentalnego małżeństwa asystuje tylko 5,0% regularnie i 3,4% okolicznościowo, zaś 96,6% nigdy nie asystowało.

Na drugim miejscu ankietowani diakoni wymienili realizację diakonii (32,1% diakonów na całym etacie i 33,1% diakonów na części etatu). Zdaniem respondentów funkcja ta obejmuje: duszpasterstwo chorych, odwiedzin rodzin, duszpasterstwo grup religijnych, spotkania z kręgami rodzin, poradnictwo małżeńsko-rodzinne itd. Z wypowiedzi ankietowanych stałych diakonów wynika, że w duszpasterstwie chorych jest zaangażowanych 66,4% regularnie i 23,5% okolicznościowo oraz 10,1% wcale. Rodziny w parafii odwiedza regularnie 56,3% ankietowanych diakonów, okolicznościowo 39,5% i 4,2% nie zajmuje się tym wcale. W spotkaniach grup parafialnych zaangażowanych jest 52,9% badanych diakonów — regularnie, 24,4% okolicznościowo i 22,7% wcale. W duszpasterstwie grup celowych 27,8% respondentów zaangażowanych jest regularnie, 25,2% okolicznościowo i 47,0% wcale. Spotkania kręgów rodzinnych organizuje regularnie 15,1% stałych diakonów, okolicznościowo 39,5% i wcale 45,4%. W poradnictwie małżeńsko-rodzinnym zaangażowanych jest regularnie 10,9% respondentów, dorywczo 46,2% i wcale 42,9%.

Ankietowani stali diakoni na trzecim miejscu umieścili posługę nauczania. Ich zdaniem realizacja tej funkcji obejmuje głoszenie kazań, nauczanie religii, rozmowy o wierze z poszczególnymi osobami, katechezę dorosłych, kręgi biblijne itd. Spośród stałych diakonów 61,3% stwierdziło, że głosi kazania regularnie, 33,6% okolicznościowo i 2,5% wcale. Religii naucza regularnie 61,3% stałych diakonów, 16,0% okolicznościowo i 22,7% wcale. Katechezy o wierze prowadzi regularnie 53,8%, okolicznościowo 33,6% i wcale 12,6%. Formacją religijną dorosłych zajmuje się regularnie 16,8% ankietowanych stałych diakonów, okolicznościowo 45,4% i wcale 37,8%. Katechezę parafialną prowadzi stale 16,0% badanych diakonów, okolicznościowo 44,5% i wcale 39,5%. Kręgi biblijne prowadzi regularnie 2,5% stałych diakonów, okolicznościowo 1,5% i wcale 96,0%.

Pracę administracyjną wymienili badani stali diakoni na czwartym miejscu. Diakoni zaangażowani na całym etacie w Kościele wykonują ją w 4,3% regularnie i 3,3% dorywczo, zaś diakoni zatrudnieni w Kościele tylko na części etatu w 3,0% regularnie i w 2,7% okolicznościowo.

Z grona ankietowanych stałych diakonów 61,3% określiło, że są całkowicie zadowolony z posługi diakańskiej, 32,8% zadowolony z pracy częściowo i tylko 0,4% niezadowolony z dotychczasowej działalności.

4. Trudności w posłudze diakańskiej

Na pytanie o szczególnie trudne zadania w posłudze diakańskiej ankietowani diakoni udzielili zróżnicowanych odpowiedzi. 25,3% badanych stałych diakonów uważa za szczególnie trudne zadanie nauczanie religii, 21,7% głoszenie kazań, 37,2% przekonywanie swoich współpracowników, 11,5% duszpasterstwo chorych, 10,3% poradnictwo małżeńsko-rodzinne, 9,9% pracę z grupami parafialnymi, 9,5% odwiedzin rodziny, 7,5% pracę administracyjną, 7,1% duszpasterstwo więzienne, 4,3% duszpasterstwo ludzi starych. Tylko 5,1% respondentów stwierdziło, że w posłudze diakańskiej nie spotyka się z trudnościami.

Badani diakoni określili najtrudniejsze dla nich tematy rozmów o diakonacie. Dla 57,7% najtrudniejsza jest rozmowa o pracy zawodowej diakonów, dla 28,5% teologiczne i prawne aspekty instytucji diakańskiej, 21,3% — współpraca z parafianami, 13,8% rozmowy o diakonacie i małżeństwie, 4,3% — zawód świecki i diakonat.

Diakoni napotykający trudności w posłudze diakańskiej w zróżnicowany sposób określają ich przyczyny. Spośród ankietowanych diakonów 22% przyczynę przeżywaną w posłudze diakańskiej trudności upatruje w braku zainteresowań religijnych i kościelnych u współczesnych ludzi, 17,6% w niewystarczającym przygotowaniu teologicznym, 15,5% w osobistych przeżyciach, 11,2% w braku doświadczenia, 9,4% w braku czasu, 5,2% w braku uznania itp. Dla 39,9% ankietowanych stałych diakonów pomocą w rozwiązywaniu powstałych w pracy trudności jest czytanie odpowiedniej lektury, dla 77,7% rozmowa z żoną, 41,5% medytacja, 35,2% rozmowa z przyjaciółmi, 47% spontaniczna modlitwa, 33,2% duchowa lektura, 44,3% modlitwa brewiarzowa, 38,7% rozmowa z innymi diakonami i 4,3% rozmowa z proboszczem.

Na pytanie dotyczące znaczenia i roli kręgów diakańskich otrzymano następujące wypowiedzi: 77,5% ankietowanych uważa, że celem spotkań kręgów diakańskich jest wymiana opinii i doświadczeń, 54,2% towarzyskie kontakty, 47,8% dalsze kształcanie, 41,9% wzajemna pomoc i dodawanie odwagi, 44,7% komunikacja wzajemna, 39,5% krytyczna refleksja i ocena działalności diakańskiej, 4% wzmocnienie duchowe. 3,2% ankietowanych diakonów jest zdania, że kręgi diakańskie nie mają znaczenia, a ich spotkania nie wnoszą nic do działalności diakańskiej. 1,2% respondentów stwierdziło, że ich kręgi diakańskie spotykają się częściej niż jeden raz na miesiąc, 47,4% jeden raz na miesiąc, 16,6% dwa razy w miesiącu, 18,6% — raz na kwartał, 10,3% raz na pół roku i 2,4% raz na rok. Do żadnego kręgu nie przynależy 3,2% respondentów.

5. Samoświadomość stałych diakonów

Pytania dotyczące określenia tożsamości diakonów można podzielić na trzy grupy. Pierwsza z nich dotyczy statusu stałych diakonów. W tej mierze otrzymano następujące odpowiedzi. Spośród ankietowanych diakonów 63,2%

czuje się szczególnie zobowiązanymi do wypełnienia posługi diakańskiej ze względu na oczekiwania parafian, 58,9% ze względu na troskę o potrzeby współbraci, 59,7% ze względu na wolę naśladowania Chrystusa, 43,5% ze względu na pełnioną służbę Bożą, 36% ze względu na mandat biskupi i 45,5% ze względu na powołanie diakańskie. Na pytania dotyczące identyfikacji stałych diakonów z parafią, w której pracują, respondenci w 30% udzielili odpowiedzi pozytywnej, w 20,9% negatywnej, zaś aż 49,1% nie umiało tego określić. Spośród badanych 70,8% stwierdziło, że parafie przyjęły ich w pełni, 26,1% — że tylko częściowo i 2,8% — że zbyt słabo. Odnośnie funkcji zastrzeżonych przezbiterom 71,9% ankietowanych uważa, że sprawowanie Eucharystii i pokuty, 16,9% wyłącznie sprawowanie Eucharystii, 6,7% tylko spowiadanie wiernych, 16,3% kierowanie parafią i 0,6% wyłącznie namaszczenie chorych. Na pytania dotyczące rozumienia urzędu diakańskiego 35,4% badanych diakonów powoływało się na kryteria religijne, 34,0% kryteria komplementarne i 30,1% kryteria legitymizacyjne. Spośród ankietowanych stałych diakonów 20,3% uważa, że reforma w Kościele postępuje zbyt wolno, 43,1% że realizacja reformy w Kościele ich zadowala i 36,0% sądzi, iż określenie tej sprawy zależy od punktu widzenia.

Druga grupa stawianych respondentom pytań dotyczyła akceptacji stałych diakonów przez przezbiterów i parafian. 57,1% badanych diakonów stwierdziło, że przezbiterzy uznają ich w pełni jako diakonów, 27,7% że uznają ich częściowo a 11,8% nie umiało tego jednoznacznie określić. Tylko 3,4% respondentów stwierdziło, że przezbiterzy nie traktują ich jako diakonów. Spośród ankietowanych 42% stwierdziło, że rozmawiało z biskupem, 46,2% nie rozmawiało z biskupem, a 11,8% planuje rozmawiać z biskupem w najbliższej przyszłości. 42,9% respondentów uważa, że parafianie traktują ich bardziej jako kler niż laikat, 16,8% jest zdania, że traktują ich jako laikat, a 26,1% że parafianie uważają, że należą oni częściowo do kleru i częściowo do laikatu. Wśród respondentów 34% sądzi, że parafianie widzą w nich pomocników proboszcza, 23,3% że uważają ich za namiastkę wikariuszów i 22,9% że parafianie widzą w nich stałych współpracowników parafii.

Trzecia grupa pytań zaadresowana była tylko do żonatych stałych diakonów i dotyczyła możliwości realizacji posługi diakańskiej w sytuacji życia w rodzinie. Otrzymano w tym zakresie następujące wyniki: 41,5% żonatych diakonów określiło, że mają dość czasu dla własnej rodziny, 40,6% że nie ma dostatecznej ilości czasu dla rodziny, a 17,9% nie miało zdania w tej kwestii. 39,3% ankietowanych żonatych stałych diakonów prowadzi rozmowy na tematy związane z posługą diakańską z żoną, 23,7% diakonów rozmawia z żoną tylko w najważniejszych kwestiach związanych z posługą diakańską, 31,7% respondentów uzależnia prowadzenie rozmowy z żoną na te tematy od okoliczności, 3,1% rozmawia na te tematy bardzo rzadko, a 2,2% badanych diakonów nie rozmawia wcale. Ponadto badania wykazały, że 42% stałych diakonów uważa, że lepiej wypełniliby swoje posłannictwo bez rodziny, 48,7% ankietowanych było przeciwnego zdania, a 9,1% nie miało na ten temat zdania.

6. Samoocena działalności i statusu stałych diakonów

Omawiane badania wykazują, że 61,3% stałych diakonów jest całkowicie zadowolonych z działalności diakańskiej, 36,8% jest zadowolonych tylko częściowo i tylko 0,4% jest niezadowolonych. Respondenci w uzasadnieniu swego zadowolenia z dotychczasowej działalności powoływali się w 35,5% na sporą niezależność w pracy, w 32,2% na dobrą atmosferę pracy, w 26,3% na wysoki prestiż i jednocześnie dużą odpowiedzialność i 5% wyłącznie na prestiż społeczny działalności diakańskiej.

Respondenci osiągnęli wysokie wskaźniki nie tylko w zakresie zadowolenia z działalności, ale także zadowolenie ze statusu stałego diakona. Aż 90,5% ankietowanych diakonów wybrałoby po raz drugi ten stan. Tylko 2,8% respondentów orzekło, że stojąc w obliczu takiej decyzji nie zdecydowałoby się zostać ponownie stałymi diakonami. Pozostali respondenci (6,7%) nie mieli urobionego poglądu w tej kwestii. O zadowoleniu ankietowanych diakonów z posiadanego statusu świadczy także odpowiedź na pytanie: Czy chcieliby, aby ich synowie zostali stałymi diakonami? Pozytywnej odpowiedzi udzieliło 76,6% stałych diakonów zaangażowanych tylko w Kościele i 73,0% stałych diakonów zaangażowanych w Kościele tylko na części etatu.

7. Postulaty stałych diakonów

W kontekście wyższych wskaźników zadowolenia ze statusu niż z działalności stałych diakonów, zrozumiałym się staje, dlaczego wysunięte przez ankietowanych stałych diakonów postulaty dotyczą bardziej podniesienia efektywności przyszłej działalności stałych diakonów niż ich statusu. Postulaty badanych diakonów — według wielkości wskaźników — przedstawiają się następująco. Pierwszy postulat dotyczy większego braterstwa i bardziej harmonijnej współpracy (42,3%). Na drugim miejscu uplasował się postulat większej stabilizacji i jaśniejszego określenia miejsca stałych diakonów we współczesnym Kościele (33,6%). Trzeci postulat uwzględnia potrzebę odnowy przestarzałych struktur pastoralnych. Na czwartym miejscu znalazł się postulat odciążenia stałych diakonów z niektórych obowiązków (20,6%). Piąty postulat dotyczy zorganizowania kształcenia stałych diakonów (12,3%).

ks. Ryszard Kamiński, Lublin